

Το εκκλησιαστικό άσμα κατά τους Τρεις Ιεράρχες

/ [Πεμπτουσία](#)

image not found or type unknown

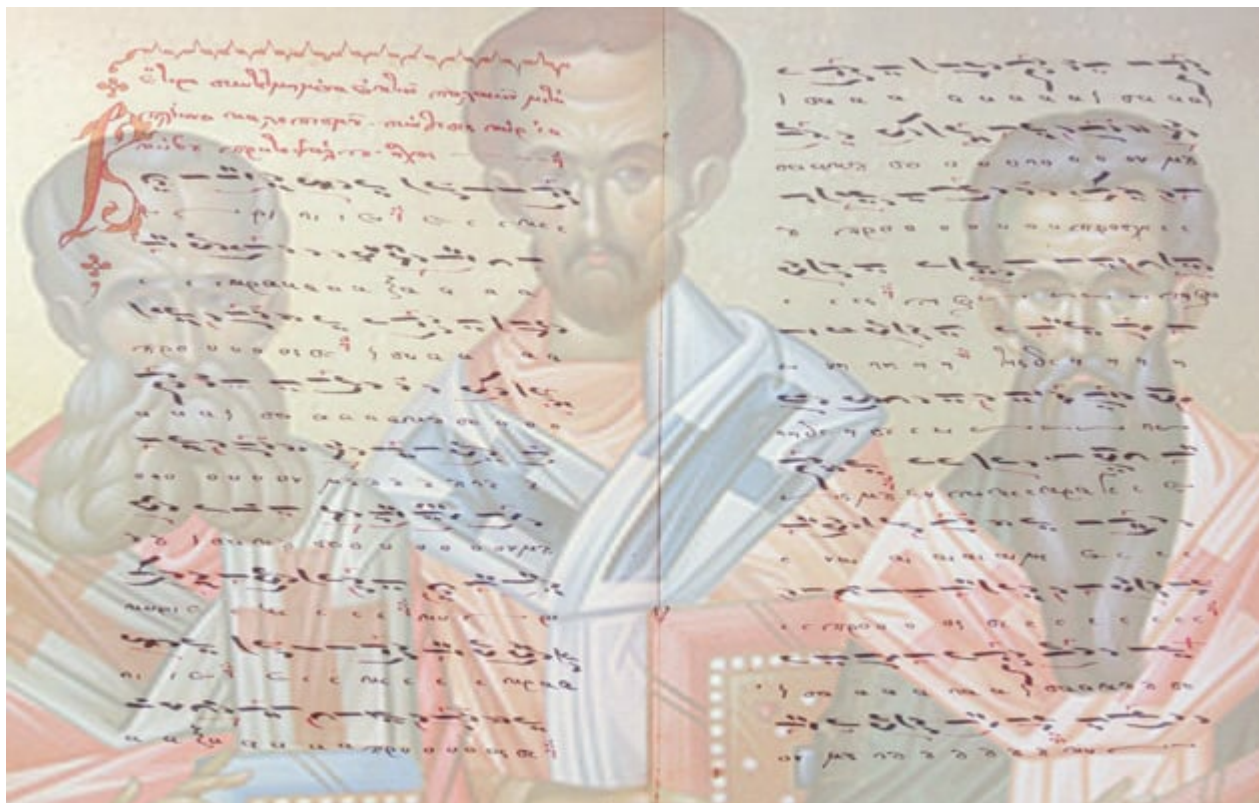

Η γιορτή των Τριών Ιεραρχών καθιερώθηκε τον 11ο αιώνα με πρωτοβουλία του Μητροπολίτη Ευχαΐτων Ιωάννη Μαυρόποδα, ως γιορτή των Γραμμάτων τού Χριστιανικού Ελληνισμού, διότι οι τιμώμενοι ιεράρχες, ως Έλληνες και φορείς της ελληνικής παιδείας, συνέζευξαν ελληνικότητα και χριστιανικότητα κατά τρόπο αυθεντικό και καθοριστικό προσδιορίζοντας από τα πρώτα ήδη βήματα της αυτοκρατορίας της Νέας Ρώμης ή Ρωμανίας, την μακραίωνη πνευματική της πορεία.

Την παράδοση αυτή του εορτασμού, που συνεχίσθηκε στους μετέπειτα αιώνες, παρέλαβε πρώτη στα νεότερα χρόνια η Ιόνιος Ακαδημία το 1826, και μετά το Πανεπιστήμιο Αθηνών από το ακαδημαϊκό έτος 1842-43, μαζί με όλα τα εκπαιδευτικά Ιδρύματα της χώρας μας.

Η ανάθεση από το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, που είναι γνωστό για την προοδευτικότητά του, της πανηγυρικής ομιλίας αυτή τη χρονιά στον ομιλούντα δείχνει ταυτόχρονα τον σεβασμό τόσο προς την παράδοση των Τριών Ιεραρχών όσο και προς την διπλή ιδιότητα, που κατά τρόπο αυθεντικό ενσάρκωναν εκείνοι.

Ως θέμα μας επιλέξαμε τις απόψεις των τιμωμένων προσώπων για την μουσική, και ειδικότερα για την εκκλησιαστική, αφού οι Τρεις Ίεράρχες, ο Βασίλειος ο Μέγας, ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος και ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, ανήκουν στους Πατέρες που συνετέλεσαν καθοριστικά στην διαμόρφωση των απόψεων της Εκκλησίας για το **καινόν άσμα**, όπως αποκαλείται το εκκλησιαστικό άσμα από συγγραφείς των πρώτων μετά Χριστόν αιώνων.

Η μουσική είναι η τέχνη και η επιστήμη των ήχων. Είναι εκείνη που καταδύεται στην ανθρώπινη ψυχή και την επηρεάζει βαθύτατα, επιδρά άμεσα στις ανθρώπινες αισθήσεις, μεταδίδει αλλά και παράγει αισθήματα και νοήματα^[1]. Η Παλαιά Διαθήκη αποδέχεται τις δυνατότητες παραδίδοντάς μας το γεγονός της δια της μουσικής θεραπείας τού Σαούλ από τον ψαλμωδό Δαβίδ^[2]. Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούν ότι, προκειμένου να ασκηθεί η ψυχή στην αρετή είναι απαραίτητο να συνδυαστούν τα στοιχεία τής αρμονίας και του ρυθμού, τα όποια βρίσκονται κυρίως στη μουσική^[3]. Στο θέμα μάλιστα της μουσικής της αναφερόμενης στα θεία, δίνουν σημασία και στο ήθος των μουσικών πού εκτελούσαν την μουσική αυτή. Η μελωδία, το αποτέλεσμα δηλαδή τού συνδυασμού αρμονίας και ρυθμού, μπορεί να επηρεάσει την ψυχική κατάσταση τού ανθρώπου είτε θετικά είτε αρνητικά.

Η δύναμη και η παιδαγωγική αξία της μουσικής αναγνωρίζεται από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα. Έτσι ολόκληρες πραγματείες γράφτηκαν και γράφονται περί μουσικής, ενώ πλήθος έμμεσων αναφορών σ' αυτήν συναντούμε σε πολλά συγγράμματα.

Περί μουσικής ομιλούν αναπόφευκτα και οι χριστιανοί συγγραφέες αφού η Εκκλησία, από τους πρώιμους χρόνους χρησιμοποίησε την μουσική στις λατρευτικές της συνάξεις. Εκφραστές των εκκλησιαστικών απόψεων περί μουσικής είναι οι Πατέρες και οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς του 4ου αιώνα, εποχή κατά την όποια καθορίζονται και οι πολλές θεολογικές θέσεις της Εκκλησίας, οι

όποιες βέβαια επαναδιατυπώνονται στην γλώσσα της εκάστοτε εποχής. Μεταξύ των Πατέρων πού ασχολήθηκαν με την μουσική είναι και οι Τρεις Ιεράρχες, χωρίς ωστόσο να συναντούμε στα έργα τους συστηματική διδασκαλία περί μουσικής. Οι απόψεις τους περί μουσικής ανήκουν στις λεγόμενες βοηθητικές ή έμμεσες πηγές της εκκλησιαστικής μουσικής και μας προσφέρουν αφορμές για περαιτέρω εξέταση και θεμελίωση σοβαρών μουσικολογικών και υμνολογικών θεμάτων^[4].

Στις απόψεις τους περί μουσικής, οι Πατέρες και οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς χρησιμοποιούν, όπως είναι φυσικό, την γλώσσα των Ελλήνων φιλοσόφων, πλαισιώνοντάς την όμως αγιογραφικά. Ο Μέγας Βασίλειος με επιστημονικές και φιλοσοφικές παρατηρήσεις συμπληρώνει την διδασκαλία περί αρμονίας τού σύμπαντος του Κλήμη του Αλεξανδρέα, του Μεθοδίου Ολύμπου και τού Γρηγορίου Νύσσης, οι όποιοι δανείζονται την θεωρία από τον Πυθαγόρα^[5]. Κατά τον Βασίλειο τα στοιχεία της φύσης -θερμό, ψυχρό, υγρό, ξηρό- συγκροτούν ένα κύκλο και ένα αρμονικό χορό, καθώς όλα ψάλλουν και χορεύουν σε αγαστή συμφωνία μεταξύ τους. Το αποτέλεσμα είναι μια ευχάριστη αρμονία, ή οποία υπερβαίνει κάθε άλλη ηδονή μελωδίας^[6].

Οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς μιλούν αποκλειστικά για την ψαλμωδία, η οποία συμβάλλει στην μόρφωση τού πιστού. Κατά τον Βασίλειο η ψαλμωδία είναι αποτέλεσμα της δωρεάς του Αγίου Πνεύματος, το όποιο γνωρίζει την δυσκολία των ανθρώπων για πρόοδο και άρετη^[7], ενώ κατά τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο, μέλος και λόγος είναι στοιχεία ομόλογα τα οποία συντίθενται με σκοπό την εκπαίδευση άλλα και την ψυχαγωγία των πιστών. Βασικός ρόλος ανατίθεται στην μουσική η οποία έχει την ιδιότητα να προσελκύει των προσοχή των ακροατών. Η μελωδία αναδεικνύει το βαθύτερο νόημα των ύμνων, «ερμηνεύει την των λεγομένων διάνοιαν» κατά τον Γρηγόριο Νύσσης^[8].

Ο 4ος αιώνας, η εποχή που ζουν οι Τρεις Ιεράρχες, είναι μια περίοδος κοινωνικά δύσκολη για την Κωνσταντινούπολη. Το θέατρο και οι τέχνες που συνδέονται με αυτό φαίνεται ότι βρίσκονταν σε κρίση, ενώ ο ιππόδρομος αποτελούσε ισχυρό πόλο έλξης των κατοίκων της πόλης. Η φοίτηση των χριστιανών στις ψυχαγωγικές αυτές δραστηριότητες έχει ως αποτέλεσμα την ηθική τους βλάβη, ενώ πολλές φορές συνήθειες, άλλα και μελωδίες που εχρησιμοποιούντο στα θεάματα αυτά, μεταφέρονται ακούσια μέσα στον λατρευτικό χώρο^[9]. Έτσι δικαιολογείται η αυστηρότητα του Χρυσοστόμου, ο οποίος δεν επιτίθεται στο θέατρο και στη μουσική αλλά στην κακή τους εκδοχή. Τα εξεζητημένα άσματα μπορούν, κατά τον Ιεράρχη, να επιφέρουν αλλοίωση του ήθους διότι ή μελωδία τους έχει τη δύναμη να εισχωρήσει στο βάθος της ψυχής και να την κάνει μαλθακότερη και ασθενέστερη^[10]. Στο σημείο αυτό υπενθυμίζουμε τον διαχωρισμό των αρμονιών από τους αρχαίους «Έλληνες σοφούς σε κατάλληλες και μη^[11].

Για τους Τρεις Ιεράρχες το εκκλησιαστικό άσμα είναι άσμα οικουμενικό αφού και το μήνυμα του Ευαγγελίου είναι οικουμενικό. Ως εκ τούτου δεν απευθύνεται σε ένα μόνο έθνος, άλλα σε ολόκληρο τον κόσμο^[12]. Το μήνυμα του Ευαγγελίου μεταδίδεται και διά της ψαλμωδίας, αφού οι ύμνοι είναι κυρίως υπομνηματισμός της Αγίας Γραφής. Ωστόσο το πιο βασικό γνώρισμα της ψαλμωδίας είναι ότι αποτελεί άσμα κατ' εξοχήν λειτουργικό. Με το λειτουργικό άσμα εκφράζεται η ενότητα των συμπροσευχομένων πιστών αφού ψάλλουν «εν ενί στόματι και μια καρδία. Ακόμα ή ψαλμωδία αποτελεί αιτία και αποτέλεσμα χαράς, διότι είναι ο παιάνας της νίκης κατά του θανάτου και της φθοράς^[13].

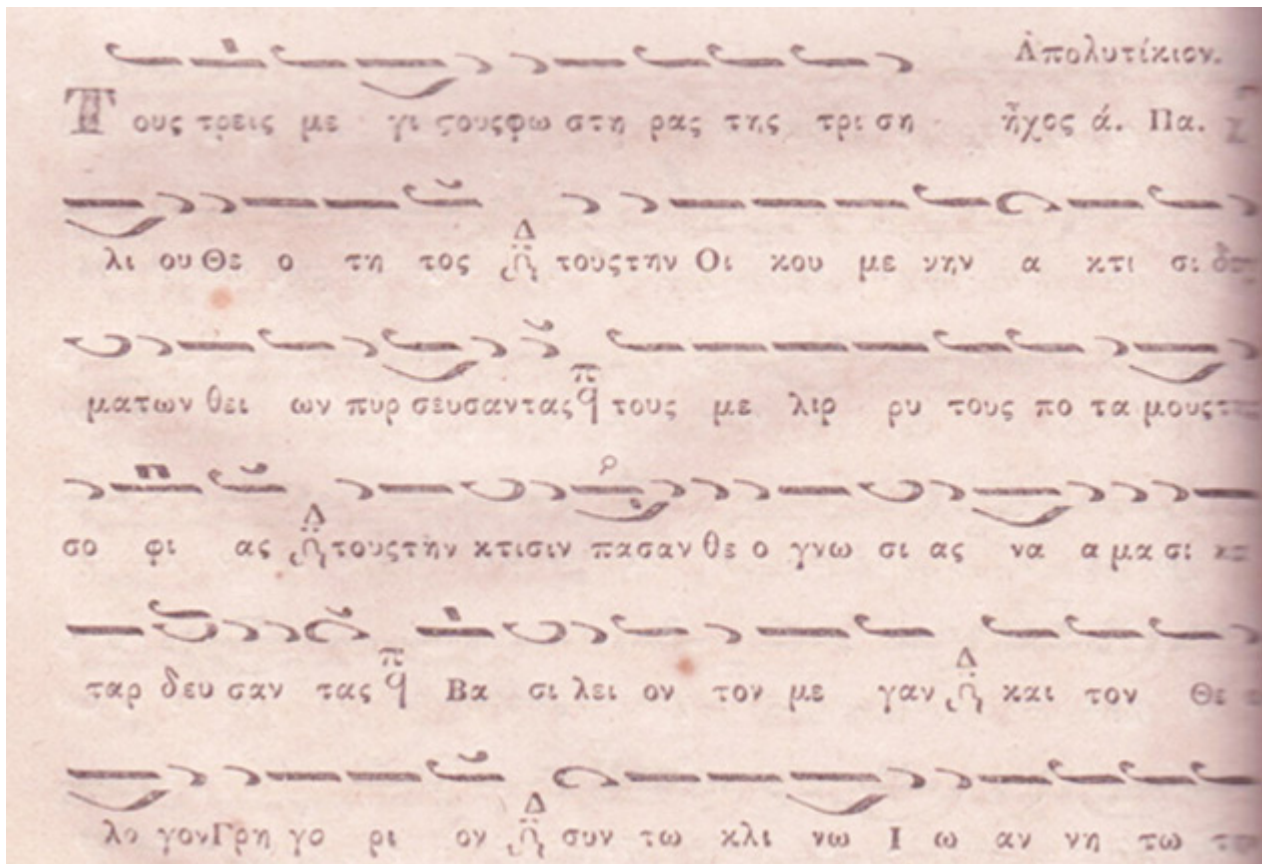
Το εκκλησιαστικό άσμα είναι καθαρά φωνητικό καθώς αποκλείεται σε αυτό ή χρήση μουσικών οργάνων, όχι βέβαια από αντιπάθεια προς τα μουσικά όργανα, αλλά λόγω της πνευματικότητας της χριστιανικής λατρείας^[14]. Οι Πατέρες δίνουν την προτεραιότητα και την αξία που αρμόζει στο ανθρώπινο πρόσωπο^[15]. Η ανθρώπινη φωνή υπερέχει έναντι οποιουδήποτε φωνητικού οργάνου, διότι έχει την ικανότητα μέσω του συνδυασμού λόγου και μελωδίας, να επιτύχει την άμεση σχέση Θεού και ανθρώπου^[16]. Κατά την διάρκεια της λατρείας, προτείνονται από τους Πατέρες ως μουσικά όργανα τα μέλη του ανθρωπίνου σώματος. Έτσι φαλτήριο είναι ή ανθρώπινη γλώσσα, ενώ κιθάρα είναι το στόμα, κύμβαλο τα κρουσμένα χείλη^[17] και πλήκτρο ή γλώσσα όταν λέει όσα αρμόζουν στο

χριστιανικό ήθος. Το ανθρώπινο σώμα θεωρείται από μόνο του ένα θαυμάσιο και πρωτότυπο όργανο κατάλληλο για την δοξολογία τού Θεού.

Τέλος θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούμε και στο θέμα της παρουσίας της γυναίκας μεταξύ των ψαλλόντων, αφού στις μέρες μας ή παρουσία της γυναίκας είναι πλέον αισθητή σε όλες σχεδόν τις εκφάνσεις της ζωής. Βασική προϋπόθεση για την τέλεση των εκκλησιαστικών ακολουθιών είναι η παρουσία τού λαού μέρος του οποίου είναι και οι γυναίκες. Έτσι ο Χρυσόστομος διαμαρτύρεται ότι στην εποχή του έχει χαθεί το «εν ενί στόματι» στις λατρευτικές συνάξεις, έχοντας υπ' όψιν του την παλαιότερη πρακτική κατά την οποία «και γυναίκες και άνδρες και πρεσβύτει και νέοι διήρηντα μεν κατά την ηλικιών, ου διήρηνται δε κατά τον της υμνωδίας λόγον...και ο ψαλμός τας διαφόρους εκέρασε φωνάς και μίαν παναρμόνιον ανενεχθήναι παρεσκεύασεν, και νέοι και γέροντες, και γυναίκες και άνδρες, και δούλοι και ελεύθεροι, μίαν τινά μελωδιών ανηνέγκαμεν άπαντες»^[18]. Ωστόσο κοινωνικοί και τεχνικοί λόγοι απέκλεισαν την συμμετοχή της γυναίκας από την ενοριακή ψαλμωδία αφού ως γνωστόν στα γυναικεία μοναστήρια ή ψαλμωδία εκτελείται από τις μοναχές. Παρόμοια θέματα βέβαια, με πολλές παρα-μέτρους και συνήθειες αιώνων, δεν μπορούν να συζητηθούν στα πλαίσια μιας σύντομης ομιλίας.

Οι απόψεις των Πατέρων και εκκλησιαστικών συγγραφέων περί μουσικής θα οδηγήσουν στην τυποποίηση τού περιεχομένου της εκκλησιαστικής μουσικής με ένα συγκεκριμένο μορφολογικά και ελεγχόμενο σύστημα μελικών σχημάτων^[19]. Τον 8ο αιώνα θα έχουμε την διευθέτηση της Οκτωήχου, ή οποία προβάλλει τον εσχατολογικό συμβολισμό της ογδόης ημέρας, που είναι ο τύπος του μέλλοντος αιώνας. Η Κυριακή με κέντρο την Άνάσταση του Χριστού διαμορφώνεται από τη λατρευτική ζωή και εμπειρία της Έκκλησίας και ως εκ τούτου λαμβάνει εξέχουσα θέση στο εορτολόγιο. Είναι η πρώτη και ταυτόχρονα η ογδόη ημέρα της Εβδομάδας. Έτσι με τον αριθμό οκτώ εκφράζεται ή δύναμη της Αναστάσεως.

Η σημειογραφία ή παρασημαντική της εκκλησιαστικής μουσικής θα εμφανισθεί τελικά κατά τις αρχές τού 10ου αιώνας και αφού περάσει προηγουμένως από τρία στάδια εξέλιξεως, θα καταλήξει το 1814 στο τέταρτο και τελευταίο στάδιο στην Νέα Παρασημαντική της Νέας Μεθόδου όπως αποκαλείται. Από το 1820 θα αρχίσουν να εμφανίζονται και οι πρώτες έντυπες εκδόσεις βιβλίων εκκλησιαστικής μουσικής. Οι πρώτες αυτές εκδόσεις θα πραγματοποιηθούν στο Βουκουρέστι, λόγω της καταστροφής των Πατριαρχικών Τυπογραφείων από τούς Τούρκους.

Το εκκλησιαστικό άσμα ή ψαλμωδία και ευρύτερα η ψαλτική τέχνη είναι ένα μεγάλο κεφάλαιο του ελληνικού πολιτισμού. Σ' αυτό επιβιώνουν τεχνικές και αισθητικές αρχές της αρχαίας ελληνικής μουσικής. Χρησιμοποιείται στις λατρευτικές συνάξεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας για περισσότερους από δέκα αιώνες με αυτοτελές, άρτιο και ομοιογενές σύστημα σημειογραφίας, αποτελώντας πέρα από όλα τα άλλα και παράγοντα διαφύλαξης της γνησιότητας και ακεραιότητας της ελληνικής γλώσσας. Είναι η λόγια, η έντεχνη, η κλασική ελληνική μουσική. Η μουσική πού χρησιμοποιείται και από την αραβική Εκκλησία της Αντιοχείας, από τις Εκκλησίες των Ιεροσολύμων, της Ρουμανίας, της Βουλγαρίας, της Αλβανίας, και από τις παροικιακές Έκκλησίες της Αμερικής, της Μεγάλης Βρετανίας, της Αυστραλίας, της Γερμανίας, της Γαλλίας και της Νότιας Αφρικής, ενώ ιδιαίτερο ζήλο δείχνουν τελευταία για την εισαγωγή και καλλιέργεια της μουσικής αυτής κοινότητες της Σερβίας, της Γεωργίας και της Ρωσικής διασποράς.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Ευρώπη προηγήθηκε στο θέμα της επιστημονικής έρευνας της ορθόδοξης εκκλησιαστικής μουσικής με τη δημιουργία το 1931 στην Κοπεγχάγη τού Ιδρύματος Monumenta Musicae Byzantine από την Βασιλική Ακαδημία της Δανίας. Στην χώρα μας ή εκκλησιαστική μουσική στεγάσθηκε ακαδημαϊκά το 1985 με την ένταξή της στα προγράμματα σπουδών των Τμημάτων Μουσικολογίας πού ιδρύθηκαν τότε. Το 1998 ή εκκλησιαστική μουσική θα βρει

πλέον την δική της ακαδημαϊκή στέγη στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, όπου ολόκληρος Τομέας στο Τμήμα Μουσικής Έπιστήμης και Τέχνης ασχολείται αποκλειστικά με την έρευνα και διδασκαλία τού μεγάλου ρεπερτορίου της εκκλησιαστικής μουσικής, το οποίο μας παραδίδεται σε επτά χιλιάδες γνωστά χειρόγραφα και εκατοντάδες έντυπες εκδόσεις των τελευταίων δύο αιώνων.

Από τα θέματα της εκκλησιαστικής μουσικής μπορούν να αντλήσουν όχι μόνο οι μουσικολόγοι και οι θεολόγοι, άλλα και πολλοί άλλοι ερευνητές, όπως ιστορικοί, φιλόλογοι, γλωσσολόγοι, λαογράφοι, κωδικολόγοι και λοιποί. Μπορούν ακόμα οι νέοι συνθέτες να χρησιμοποιήσουν τις εκκλησιαστικές μελωδίες ως πρωτογενές υλικό και πηγή έμπνευσης για νέες μουσικές δημιουργίες.

Το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας μπορεί να είναι υπερήφανο, διότι είχε την τόλμη να προχωρήσει στην ίδρυση τού Τμήματος Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης και ειδικότερα τού Τομέα της παραδοσιακής ελληνικής μουσικής, της όποιας ερμηνευτές και διαμορφωτές υπήρξαν αναμφισβήτητα οι τιμώμενοι σήμερα Τρεις Ιεράρχες.

[1] Πλάτωνος, Πολιτεία III, LCL, 410d, και Αριστοτέλους *Πολιτικά* Θ, 38, SCBO, 1340a.

[2] Βασιλειών 1, 16, 23.

[3] Πλάτωνος, Νόμοι II, SCBO 5, 673.

[4] Αντ. Αλυγιζάκη, *Θέματα εκκλησιαστικής μουσικής*, Θεσ/νίκη 1985, σσ. 30-53.

[5] Αντ. Αλυγιζάκη, *Η οκταηχία στην ελληνική λειτουργική ύμνογραφία*, Θεσ/νίκη 1985, σσ. 74-7.

[6] Μ. Βασιλείου, *Εις την εξαήμερον*, 3,2, PG 30, 64-5.

[7] Μ. Βασιλείου, *Εις τον Ψαλμόν 1*, 1-2, PG 29, 212-3.

[8] Γρηγορίου Νύσσης, *Στίς επιγραφές των Ψαλμών*, 3, PG 44, 444.

[9] Ι. Χρυσοστόμου, *Εις τόν Ήσαϊαν*, 1, PG 56, 99. Πρβλ. Θ. Ζήση, *Ψυχαγωγία κοσμική και χριστιανική*

, Θεσ/νίκη 1994, σσ. 7-25.

[10] Ι. Χρυσσοστόμου, ο.π., και *Εις τὰς Πράξεις των Αποστόλων*, 10,4, PG 60, 90.

[11] Βλ. Α. J. Neubecker, *Η μουσική στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα 1986, σσ. 135-152.

[12] Ίω. Χρυσσοστόμου, *Ομιλία εις την Μ. Εβδομάδα*, 3, PG 55, 522, και *Τῆς βασιλίδος μέσων νυκτῶν*, 3, PG 63, 472.

[13] Ι. Χρυσσοστόμου, *Εἰς τόν Ψαλμόν 149*, 1, PG 55, 49

[14] Ί. Χρυσσοστόμου, *Εἰς τόν Ψαλμόν 46*, 1, PG 55, 208, και Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν*, Λόγος 41, 1, PG 36,429.

[15] Βλ. Π. Χρήστου, «*Το ἄσμα το καινόν κατά Κλήμεντα Αλεξανδρέα*», Κληρο-νομιά 9 (1977) 231.

[16] Βλ. Κ. Νικολακόπουλου, «*Βυζαντινή μουσική και λαϊκή μελοποιία*», Εφημέριος ΜΑ (1992) 450.

[17] Κλήμη Αλεξανδρέα, *Παιδαγωγός*, 2, 4, PG 8, 441.

[18] Ίω. Χρυσσοστόμου, *Εἰς τόν Ψαλμόν 145*,2, PG 55, 521.